

## Leren van Ruiten Aa-herstel bij Vlagtwedde: over kronkels in water én werk

Op 16 mei 2009 was het dan zover: het eerste water baande zich al kronkelend een weg door een versmalde en opnieuw meanderende Ruiten Aa, net ten zuiden van Vlagtwedde in Oost-Groningen. Om dit te realiseren hebben een aantal organisaties zo'n twee jaar hard gewerkt aan het ontwerp van de 'nieuwe' Ruiten Aa. En is er veel geleerd tijdens het project.

### Herstel van een beekdal

Het Ruiten Aa-dal is de spil van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) in Westerwolde. De EHS voorziet hier via inrichting van reservaat- en beheergebieden in ongeveer 2500 hectare beekdalherstel. Dit begint bij Ter Apel aan de zuidgrens van de provincie Groningen en eindigt net boven Wedde, vlak bij Winschoten. Al in 1996 is in de Herinrichting Westerwolde tot uitwerking en inrichting van dit deel van de EHS besloten. Samen met Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer, de gemeenten Vlagtwedde, Stadskanaal en Bellingwedde en Waterschap Hunze en Aa's zijn onder leiding van de Dienst Landelijk gebied (DLG) en de provincie Groningen tien deelprojecten geformuleerd. Het opknippen van de EHS in deelprojecten was nodig, omdat uitvoering van de EHS in één groot project logistiek ondoenlijk zou zijn. Bovendien was niet elk deelgebied qua grondverwerving al rijp voor uitvoering. Deze grondverwerving werd en wordt uitgevoerd door DLG en verliep overwegend soepel. Op enkele cruciale plaatsen langs de beek is er jarenlang onderhandeld met de eigenaren. Uiteindelijk is het gelukt binnen dit deel van de Ruiten Aa alle gronden te verwerven. Inmiddels zijn vijf deelprojecten uitgevoerd waaronder het in deze bijdrage beschreven 4e deelproject. Dit deelproject was bijzonder vanwege zijn omvang en vanwege de eerste grootschalige herinrichting van een beekdalgedeelte. Er is lang gediscussieerd over de volgorde waarin de projecten konden worden uitgevoerd. De praktijk achterhaalde deze discussie: het realiseren van onder andere hectares particulier natuurbeheer bleek aanleiding de planning te wijzigen. Ook blijkt dat de afzonderlijke deeltrajecten goed zijn in te richten zonder grote beneden- of bovenstroomse consequenties.

Fig. 1. Ligging van het heringerichte Ruiten Aa-dalgedeelte bij Vlagtwedde



Hermeandering van de beek en vernatting van het beekdal ten zuiden van Vlagtwedde was een bijzondere uitdaging. Hier zou blijken of we in staat waren een lang traject van de Ruiten Aa meer natuurlijk te laten functioneren (fig. 1); iets waar we niet heel ervaren in waren. Buiten de EHS gelegen landbouwgronden mochten geen last hebben van de peilveranderingen in de beek. De oplossing hiervoor vonden we door omleiding van de landbouwafoer naar benedenstrooms gelegen delen van de Ruiten Aa. Zo bleef er voldoende ruimte voor een zo natuurlijk mogelijk peilverloop van de beek. Deze omleidingen bleken ook tot een forse landschappelijke ingreep buiten de EHS te leiden. Opvallend genoeg kwamen hierop weinig reacties uit de streek. Ook de bebouwing binnen de EHS mocht geen problemen ondervinden van de inrichting. Wandelen, fietsen en kanoën moest mogelijk zijn. Al met al een hele klus...

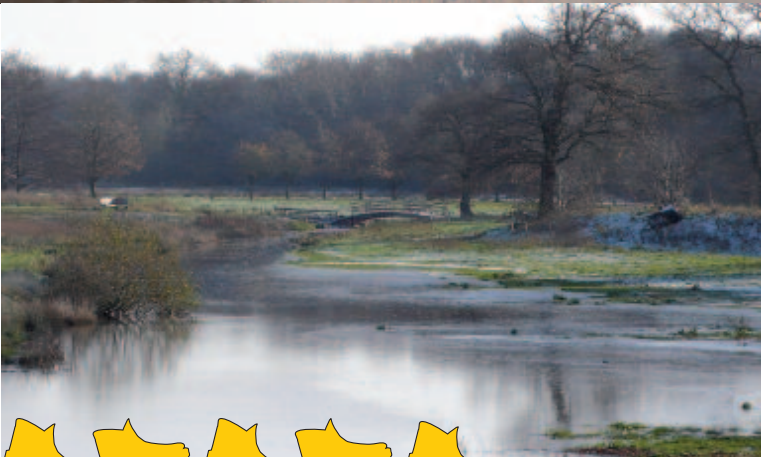
### Uitgangspunten ontwerp

Na zo'n 10 jaar van voorbereidend onderzoek en planvorming op hoofdlijnen legden we op 4 november 2006 met de toen kersverse ontwerpgroep het eerste gezamenlijke veldbezoek af. Centraal stonden de natuurdoelen van beekdal en beek in dit deeltraject. Met als insteek het beekdal zodanig te vernattingen dat grondwater in de wortelzone zou komen en de beek in de zomer watervoerend zou zijn. De verwachting was dat percelen in het beekdal her en der waren opgehoogd, zodat lokale afgraving nodig zou zijn. Ook was duidelijk dat wateraanvoer vanuit het Ruiten Aa-kanaal in de zomer nodig zou blijven om de beek watervoerend te houden inclusief enige stroming.

### Herziening uitgangspunten

Het beekdal binnen dit deelproject is vooruitlopend op het ontwerp archeologisch en aardkundig onderzocht en bleek van grote landschappelijke en cultuurhistorische waarde. Afgezien van het rechte trekken van de beekloop (destijds 'normalisatie'), waren er in het beekdal geen grote ingrepen gepleegd, zoals ophoging en afgraving van percelen. Dit stelde de ontwerpgroep voor een groot dilemma: afgraven en pluggen in het aardkundig gave en archeologisch waardevolle beekdal was uit den boze. Hiermee kwamen de aanbevolen maatregelen uit de hydro-ecologische studie, gericht op herstel van abiotische condities ten behoeve van herstel van moeras- en hooilandvegetaties, op losse schroeven te staan. Dit leerde ons dat naast hydrologisch en hydro-ecologisch onderzoek het gelijktijdig uitvoeren van gedetailleerd onderzoek naar bodemopbouw, morfologie, hoogte, e.d. essentieel is voor een goed ontwerpplan.

Op een pragmatische manier zijn met de aanvullende kennis uitgangspunten voor het ontwerp opnieuw vastgesteld. Hierbij speelden de terreinbeheerders een belangrijke rol. Zij gaven aan welke waterpeilen beneden maaiveld 's zomers wenselijk waren voor de vegetatieontwikkeling. DLG, het waterschap en externe bureaus rekenden vervolgens uit tot welke grondwaterstanden dit leidde en hoe het beekdal zou onderlopen bij verschillende afvoersituaties. Dit vertaalden we naar kaartbeelden gevolgd door terugkoppeling met de ontwerpgroep. Zo kwam via een cyclisch proces een gewenst ontwerp tot stand. Bijkomend voordeel van het advies het beekdal qua pluggen en vergraven met rust te



## Kom zelf kijken!

In het verlengde van hun artikel organiseren de auteurs op **zaterdag 18 september 2010** voor de lezers van De Levende Natuur een excursie naar het beekdal van de Ruiten Aa.

**De verzameltijd is 10.00 uur** bij het theehuis in Smeerling (nabij Onstwedde) waar koffie/thee is te verkrijgen.

Het adres is Smeerling 15, 9591 TX Onstwedde.

De verwachting is **om ca 16.00 uur terug** te zijn.

Neemt u een lunch mee. Kaplaarzen zijn aan te bevelen, maar hoge wandelschoenen kunnen ook.

Er zijn aan de excursie geen kosten verbonden.

**Inlichtingen en aanmelden** kan tot 11 september 2010 via e-mailadres [u.vegter@hunzeenaas.nl](mailto:u.vegter@hunzeenaas.nl) of tel. 0598 - 69 36 04. Deelname is in volgorde van aanmelding. Na aanmelding krijgt u een bevestiging en op verzoek een routebeschrijving toegezonden.



**Foto 1** (boven). Beeld van de net herstelde Ruiten Aa (mei 2009) (foto: Uko Vegter).

**Foto 2** (midden). Kanopasseerbare peilsprongen in de aanlegfase in de Ruiten Aa (foto: Peter Paul Schollema).

**Foto 3** (onder). Ruiten Aa-dal in natte najaarsituatie (najaar 2009) (foto: Uko Vegter).

laten, was dat er geen andere keuze lag dan de destijds gedempte beekloop te herstellen (foto 1).

Vervolgens beoordeelden we de effecten van het concept-ontwerp op de omgeving. Op de plaatsen waar de landbouw en bebouwing wateroverlast zouden krijgen zijn compenserende maatregelen, zoals ophoging en drainage, voorgesteld en uitgevoerd. In en rond het beekdal kwamen in overleg met de streek extra wandelpaden en menroutes tot stand. De grootste uitdaging vormden de peilsprongen in de beek. Deze peilsprongen, uitgevoerd in de vorm van houten schotten, konden landschappelijk goed worden ingepast. Hier kwam wel veel extra's bij kijken: de schotten moesten vis- en kanopasseerbaar zijn. Het is gelukt hiervoor een ontwerp te maken (foto 2).

### Beekdal in wording

De uitvoering van dit deeltraject besloeg zo'n twee jaar en kostte ongeveer 2 miljoen euro. Sinds mei 2009 zijn de eerste ontwikkelingen te zien. Hoewel het landschappelijke beeld direct fraai was, raakte de beek al snel begroeid. Om te sterke opstuwing te voorkomen bleek het nodig hier en daar begroeiing uit de beek te verwijderen. Met name Smalle waterpest (*Elodea nuttallii*) zorgde voor problemen. Die waterpest was nog een erfenis van het lage peil van de beek tijdens de inrichting. De beek had toen vrijwel geen stroming waardoor deze soort explosief ging groeien. Nu weten we hoe belangrijk het is de vervolgentrajecten van de beek vrij van begroeiing op te leveren. Het plaatselijk dikke pak waterpest had wel een bijkomend voordeel. Het vrij troebele kanaalwater dat werd ingelaten aan het begin van de beek kwam helder en vrij van zwevende stof uit de begroeide beekdelen. We vragen ons af of we daarom niet toch plaatselijk begroeiing met waterpest moeten toelaten. Daarom wachten we af hoe de vegetatie in de nu sneller stromende beek zich dit groeiseizoen ontwikkelt. Afgelopen winter stond het beekdal al regelmatig onder water. Een prachtig gezicht volgens veel buurtbewoners en bezoekers. Al is volgens de mensen die de beek als kind kenden, het peil nu wel vaak hoger dan vroeger. Medio maart 2010 zakte het beekpeil weer en is goed te zien hoe toestromend ijzerrijk grondwater de flanken van het beekdal bruin kleurt. Kleine stroompjes water lopen daarbij over het maaiveld naar de beek (foto 3). Nu is het afwachten of ook vissen van langzaam stromende beeksystemen en plantensoorten van moerassen en hooilanden weerkeren. De ervaringen met het herstelwerk zijn inmiddels geëvalueerd. Enkele voor ons belangrijke leerpunten zijn:

- ontwerp vanuit een integrale systeemanalyse: betrek archeologen, landschapsarchitecten, ecohydrologen, aquatisch ecologen, hydrologen, etc., en herhaal de analyse tot er een integraal ontwerp ligt.
- zorg voor heldere en gedetailleerde basisinformatie ten behoeve van het ontwerp, zodat dit een goed beeld geeft van de voorgenomen inrichting.
- denk na over het te voeren (overgangs)beheer, ook voor de beek zelf.

Ing. P.C.M. Hendriks  
& Drs. U. Vegter  
Waterschap Hunze & Aa's  
Postbus 195, 9640 AD Veendam  
[u.vegter@hunzeenaas.nl](mailto:u.vegter@hunzeenaas.nl)

Ing. A. P. H. van den Berg van Saparoea  
Dienst Landelijk Gebied Noord  
Postbus 30027  
9700 RM Groningen  
[a.p.h.vdberg@minlnv.nl](mailto:a.p.h.vdberg@minlnv.nl)

R. Schuiling & J. Kuipers  
Vereniging Natuurmonumenten, Regiokantoor Noord  
Postbus 764, 9400 AT Assen  
[j.kuipers@natuurmonumenten.nl](mailto:j.kuipers@natuurmonumenten.nl)